

Ілля ПАРШИН

*кандидат історичних наук, старший дослідник
завідувач відділу історії середніх віків*

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0554-1335>

e-mail: iparshyn@yahoo.com

БОЯРИН ДМИТРО ДЯДЬКО В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ І СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Розглянуто постать боярина Дмитра Дядька в історіографії та історичних джерелах. Встановлено, що реконструкція окремих боярських портретів у XIV ст. досить дискусійна, оскільки брак джерел не дає змоги навіть повністю відтворити перебіг політичних змін. Водночас потенціал поєднання літописних даних та актового матеріалу дав змогу по-новому інтерпретувати окремі елементи історії боярських родів, що призвело до узагальнення уже наявних досліджень і формування нового бачення щодо коріння боярського роду цього непересічного нобіля.

Із княжих грамот XIV ст. встановлено, що Дмитро Дядько згаданий поряд із Васьком Кудиновичем. Звістки про боярина Кудина вміщено також у незбереженому сьогодні синодику городищенського монастиря. На основі дослідження літописних пам'яток з'ясовано, що є повідомлення книжника про «Дядьковъ градъ», знищений за наказом Романовичів у землях болоховців; «Дядьковъ градъ» згаданий поряд із містечком «Коудин». На підставі цього висунуто припущення, що рід Дмитра Дядька (разом із сімейством Кудиновичів) походив саме з Болохівщини.

Показано, що така запропонована версія щодо походження боярина Дмитра також не заперечує того, що Дядьковичі могли бути вихователями Романовичів, володіти деякими землями на заході Галицько-Волинської держави (біля Перемишльського замку). Однак, як встановлено на підставі аналізу галицько-волинської частини Іпатіївського літопису й актового матеріалу XIV ст., впливовий боярин походив із середовища болохівської знаті, а його рід давно служив Романовичам. Наголошено, що це дає змогу пояснити його вагомий статус при дворі князя Юрія-Болеслава Тройденевича. Відомо, що після вбивства останнього боярин Дмитро Дядько разом із Данилом Острозьким звернулися по допомогу до монгольського хана. Продемонстровано, що, зважаючи на давні контакти болоховців із монголами, здійснити таку дипломатичну операцію зі східних володінь Романовичів було значно простіше. Тож наголошено, що «ординський чинник» також може побічно засвідчити належність Дмитра Дядька до болохівської еліти, яка, як доведено, мала давні приязні контакти зі степовиками.

Ключові слова: Дмитро Дядько, князь Юрій-Болеслав Тройденевич, Галицько-Волинська держава, Романовичі, Кудин, боярство.

Історія Галицько-Волинської держави у XIV ст. сповнена таємниць, оскільки «залежить» не так від руських літописних традицій, як від досить випадкових пові-

домлень європейських хроністів. Відсутність надійної джерельної основи створює суттєві перешкоди на шляху до реконструкції подій навіть політичної історії династії Романовичів. На цьому тлі аналіз окремих соціальних процесів, зокрема можливо-го зростання ролі боярства при дворі останніх нащадків князя Романа Мстиславича (близько 1152–1205), становить майже нездоланну проблему. Просопографічні ж студії також практично неможливі, оскільки, крім окремих згадок імен декількох нобілів чи представників вищого руського духовенства, про них мало що відомо. Один із небагатьох винятків – боярин Дмитро Дядько († до 1349 р.), який завдяки своєму видному статусу при дворі князя Юрія-Болеслава Тройденевича (†1340) «запам'ятався» тогочасним польським авторам, відомий з актових галицько-волинських та угорських пам'яток.

Мета статті – актуалізувати доступні свідчення про очевидно непересічного боярського лідера XIV ст., схарактеризувати образ Дмитра Дядька в історіографії, додати окремі припущення щодо походження.

Постать цього боярина привертала увагу майже всіх істориків, які займалися проблемами Галицько-Волинської держави у XIV ст. Зважаючи на роль Дмитра Дядька у складних подіях 1340-х років (вбивство (?) князя Юрія-Болеслава Тройденевича, наступ польських військ на Львів, польсько-литовська боротьба за Галицьку землю і Волинь), принаймні побічно доводилося брати до уваги його походження, політичні кроки та вплив при дворі (Болеслав-Юрій II, 1907). Одним із перших ґрунтовну характеристику доступних джерел здійснив Михайло Грушевський, який також підсумував здобутки історіографії XIX – початку XX ст. (Грушевський, 1993, с. 430–433). Щоправда, зважаючи на уривчастість повідомлень, дослідник вагався навіть щодо правильності написання імені можновладця: Дядько, Дедько чи Дедько (Грушевський, 1993, с. 430)? Проблема використання розбіжних імен актуальна й досі – історики використовують різні форми, хоча ідеться про одну особу (Петрик, 2009, с. 33; Паршин, 2018, с. 190–191, 251). Суперечливість особи та політичної активності боярина Дмитра констатував й Іван Крип'якевич (Крип'якевич, 1999, с. 114–115). Важливі дослідження з політичної історії Галицько-Волинської держави XIV ст. здійснили Павло Грицак (Грицак, 1958) і Леонтій Войтович (Войтович, 2006; Войтович, 2015; Войтович, 2021–2022). Грамоти останніх Романовичів із ґрунтовними коментарями упорядкував Олег Купчинський (Купчинський, 2004). Ян Теговські (Jan Tęgowski) доповнив уявлення про княжі акти публікацією про перші надання князя Юрія-Болеслава (Tęgowski, 2009–2010). Загалом, постать Дмитра Дядька розглядали також польські дослідники, проте їхні аргументи варто сприймати досить критично. Польська історіографія загалом схиляється до думки, що король Казімеж III (Kazimierz III, 1310–1371) оволодів Львовом ще 1340 р., тому становище тогочасного давньоукраїнського нобілітету сприймається відповідно – крізь призму васальної залежності (Abraham, 1904, s. 218; Paszkiewicz, 1925, s. 78–81).

Окремі дослідження безпосередньо присвячені боярину Дмитрові Дядьку. Лінгвістичний аналіз прізвища «Дядько» провів Іван Панькевич (Панькевич, 1928). Свою версію походження загадкового нобіля запропонував Олег Мазур (Мазур, 2002). Андрій Петрик проаналізував генеалогію цього знатного чоловіка, вказавши на ймовірне походження із середовища руських бояр (Петрик, 2009). Натомість Мирослав Волошук запропонував окрему думку щодо походження боярина Дмитра з тих угорських комітатів, де проживало чимало нобілів-слов'ян (Волошук, 2012;

Волошук, 2014). Ігор Мицько вважав рід Дмитра Дядька протопластою князів Бибельських, додавши окремі актуальні думки щодо галицько-волинського боярства початку XIV ст. (Мицько, 2014). Частково дослідники залучали тексти Галицько-Волинського літопису (Kronika Halicko-Wołyńska, 2017). Водночас потенціал цієї пам'ятки для розуміння родоводу руських бояр XIV ст. виглядає більшим, ніж прийнято вважати.

Крім літописних джерел, на які дослідники звертали мало уваги, про Дмитра Дядька збереглося декілька важливих латиномовних свідчень. Із хронікальної спадщини важливо відзначити «Хроніку» польського автора Яна з Чарнкова (Jan z Czarnkowa, близько 1320–1387). Як архієпископ Гнезна, він мав повну довіру польського короля Казімежа III, а отже, володів повним доступом як до монарших архівів, так і до робіт старшої наративної традиції. Дослідники вважають, що у хроніста був досить амбітний задум. Його твір умовно розподіляють на кілька частин: нарис подій від напівлегендарних часів до 1273 р., виклад матеріалу за 1333–1341 рр. і детальний опис 1370–1384 рр. (із додаванням зібраного, але не використаного матеріалу) (Bieniak, 2009, s. 141–142). Усі фрагменти автор редагував особисто, об'єднав, структурував та стилістично оформив, забезпечив стилістично ідентичними заголовками. Перша частина – компіляція з раніше написаних джерел, які Ян із Чарнкова доповнив своїми коментарями. Деталізована характеристика подій від 1370 р. – вершина авторської історіографічної майстерності. Другий фрагмент, натомість, дослідники вважають першою спробою в написанні історії – недосконалою й такою, що недостатньо ґрунтувалася на джерельній основі (Bieniak, 2009, s. 141–142). Власне, до цієї частини належить опис подій, пов'язаних із постаттю Дмитра Дядька, коли він почав активно діяти після смерті князя Юрія-Болеслава Тройденовича. Відзначаю, що свідчення Яна з Чарнкова в українській історіографії добре відомі ще від часу Михайла Грушевського (Грушевський, 1993, с. 24–25, 32–35, 45). Юрій Мицик здійснив переклад вибраних фрагментів із «Хроніки» українською мовою (Мицик, 2006, с. 93–96), що стало важливим підґрунтям для опрацювання коротких відомостей про боярина Дмитра й загальом події 1340-х років.

Угорський історик і бібліограф Дьордь Фейєр (György Fejér) у XIX ст. опрацював та опублікував королівські дипломи династії Арпадів й Анжуйської династії, що є підставовими джерелами для розуміння їх політики та взаємовідносин зі знаттю (Fejér, 1833). Дослідники (Александр Лаппо-Данилевський (Александр Лаппо-Данилевский), Іван Лінниченко, Ернст Кунік (Ernst Kunik) та ін.) присвятили окремий збірник-розвідку Юрію-Болеславу Тройденовичу (Болеслав-Юрій II, 1907), об'єднавши чи не всі доступні пам'ятки про князя та його бояр (утім і про Дмитра Дядька). Власне таке дослідження украй важливе для аналізу княжих грамот до великих магістрів Тевтонського ордену (1334, 1335) і грамоти самого Дмитра Дядька до городян м. Торн (1341, тепер – Торунь). Наприклад, А. Лаппо-Данилевський дуже детально описав особисту печатку боярина, привішену до документа 1341 р. Він зауважив, що на ній проглядається погруддя людини, повернене по-геральдичному вліво, присутній напис: «Д[МИТР]А ДАД[ЬКА] ПЕЧАТЬ» (Болеслав-Юрій II, 1907, с. 300). Тому, напевно, доречніше надавати перевагу формі «Дмитро Дядько», ніж «Дмитро Детько», «Дмитро Дедько» тощо. Зауважив дослідник досить рідкісне явище – перстень-печатка боярина мала дорожочинний камінь із прорізом вказаних легенди та зображення (Болеслав-Юрій II, 1907, с. 303). Ці свідчення потребують уваги й подальшого опрацювання.

Окрім загального опису джерел, існує потреба заглибитися у їхній зміст. Князь Юрій-Болеслав Тройденович у грамоті 1334 р. до великого магістра Тевтонського ордену Лютера з Брауншвейга (Luther von Braunschweig, магістр у 1331–1335 pp.) повідомляв про бажання зберігати мир на «вічні часи» та дотримуватися союзницьких відносин, укладених ще за часів попередників (Купчинський, 2004, с. 174–180). Можливо, поява цього документа стала наслідком політики руського володаря (Паршин, 2015, с. 8–10). У контексті об'єкта цього дослідження важливий порядок перелічення свідків, який відповідав суворій ієрархії. На першому місці – ім'я галицького єпископа Теодора («*Chodore, episcopo Galicensi*»), який ще 1331 р. у константинопольських актах згаданий як Галицький митрополит (Скочиляс, 2011, с. 265). Другий серед посвідників – боярин Дмитро Дядько («*Temetrio Dedkone*») (Купчинський, 2004, с. 179–180). Високий статус нобіля не одержав ширшого трактування, посада, яку він обіймав, також невідома.

Більше інформації вміщено у другій грамоті від 1335 р., де Юрій-Болеслав Тройденович, як «уроджений князь всієї Малої Русі», разом із боярами й урядниками запевняв Дітріха з Альденбурга (Dietrich von Altenburg, великий магістр у 1335–1341 pp.) у дотриманні дружніх контактів і підтверджував усі давніші угоди. Альянс із Тевтонським орденом скріпили печатками чимало бояр: «... ми, разом із нашими вибраними і вірними боярами та військовими, тобто Дмитром Дядьком нашим, Михайлом Єлизаровичем, воєводою белзьким; Васьком Кудиновичем, суддею нашого двору; Грицьком Коссачовичем, воєводою перемишльським; Бориском Кракулою, воєводою львівським» (Купчинський, 2004, с. 186–187). Перелік вказаних достойників досліджено недостатньо, про це – далі. Важливо, що князь Юрій-Болеслав назвав боярина Дмитра «нашим» (в оригіналі – «*Demetrio Detkone nostro*») (Болеслав-Юрій II, 1907, с. 154)), що стало підґрунтям для кількох наукових гіпотез.

Інші дані доступні вже після загибелі князя Юрія-Болеслава Тройденовича навесні 1340 р. (Паршин, 2018, с. 241). На першу звістку про отруєння руського правителя під стіни Львова із військом з'явився польський король Казімеж III, який захопив і пограбував його. Надзвичайна оперативність завойовника схилила частину науковців до думки про узгодженість дій змовників та польського володаря (Войтович, 2021–2022, с. 161). Водночас, абстрагуючись від розгляду дискусії на цю тему, варто зазначити, що боярин Дмитро Дядько взяв активну участь у підготовці опору польській експансії. Зокрема, Ян із Чарнкова писав: «Коли після здійснення цієї справи король Казимир щасливо повернувся додому і перебував у Польському Королівстві, то один несправедливий пан на ймення Детко [Dadko – I. П.], який тримав замок Перемишль, разом із якимсь Данилом з Острова [Daniele de Ostrovio – I. П.], таємно, не даючи знати іншій руській шляхті, запевнив татарського хана, що король Казимир напав на Русь» (Мищик, 2006, с. 93). Інші хроністи відзначили успіх ординської зброї, до того ж, якщо польські середньовічні автори акцентували на оборонних зусиллях короля Казімежа III, то інші по-різному описували монгольське вторгнення, охопно зі згадками про втечу короля до сусідніх країн (Паршин, 2018, с. 62–67, 189–193, 249–250). Звістка польського хроніста цінна зауваженням про належність Перемишльського замку до власності Дмитра Дядька та його ближчі контакти з ординцями і згаданим Данилом, якого сучасні історики ототожнюють насамперед із Данилом Острозьким (Войтович, 2015, с. 233–234, 364).

Наступні повідомлення щодо діяльності Дмитра Дядька припадають на час після, як виглядає, успішного завершення протистояння з поляками. Уже згадана грамота

до торунських городян 1341 р. містить відому формулу: «Дмитро Дядько, управитель або староста землі Руської» («*Demetrius Dedko provisor seu capitaneus Terrae Russiae*») (Купчинський, 2004, с. 194–200). Цей титул однозначно вказує на високе становище боярина. Дослідники припускають, що він фактично одержав реальну владу над усією Галицькою частиною Королівства Русь у ранзі старости (Войтович, 2015, с. 376–377). Насправді, через брак джерел складно визначити, наскільки воля Дмитра Дядька була узгоджена з іншими боярськими родами, адже детальніші джерела не збереглися. Повідомлялося про укладання миру між польським королем і «нами» («*inter dominum Kasimirum regem Poloniae et nos*»), а також про те, що всі збитки, завдані львів'янами іноземним купцям під час заворушень у місті, відшкодовувалися за рахунок «нас» (Купчинський, 2004, с. 199–200). У контексті грамоти 1341 р., однак, не зрозуміло, кого саме Дмитро Дядько мав на увазі: себе особисто, свого князя чи певне боярське правління, яке він очолював? В історіографії утвердилася думка про владу боярина, яка ґрунтувалася на рішенні та авторитеті литовського князя Любарта-Дмитра Геди́мівича (Liubartas, †1383) (Войтович, 2015, с. 376–377).

Із урядуванням боярина Дмитра Дядька пов'язаний, як вважають дослідники, ще один документ. Угорський король Людовік I Анжуйський (Lajos I, 1326–1382) у 1344 р. звернувся до «*Comiti Dechk, Capitaneo Ruthenorum*», щоби вирішити питання щодо невиправдано високого оподаткування купців із Кошиці, які прибували торгувати в Русь (Fejér, 1833, р. 209–210). Хоча форма написання імені руського урядовця відмінна від, наприклад, «*Demetrio Detkone*», високий ранг, поважливе ставлення угорського монарха та вказівка на посаду старости Русі привели до думки, що «*comitus Dechk*» – це Дмитро Дядько (Грушевський, 1993, с. 29; Волощук, 2012, с. 269–279). Запис в актових угорських документах також привів до появи декількох наукових гіпотез, які потребуватимуть розгляду.

Тож в історіографії щодо Дмитра Дядька утвердилося декілька концепцій. Насамперед дослідники звернули увагу на можливі родинні контакти боярина з Романовичами, відтак запропонували буквально прочитання його імені як Дмитро «дядько» (тобто родич) князя Юрія-Болеслава Тройденовича. Основним доказом стала згадка про «Дмитра Дядька нашого» у грамоті князя Юрія-Болеслава (Купчинський, 2004, с. 186–187). Щоправда, проти такого погляду виступив ще Михайло Грушевський, який вважав, що Дмитра доречніше вже вважати дядьком князя Андрія Юрійовича (†1323), хоча навіть для такої конструкції складно підібрати додаткові докази (Грушевський, 1993, с. 431). Науковці пропонували також інші гіпотези. Наприклад, Павло Грицак уважав, що нобіль був онуком князя Романа Даниловича (близько †1261), що й обумовило його високий придворний статус при дворі Юрія-Болеслава Тройденовича (Грицак, 1958, с. 151). Олег Мазур, керуючись власним баченням генеалогії Романовичів, доводив, що знатний боярин – це «кормилець» князя Володимира, який був сином володаря Андрія Юрійовича (Мазур, 2002, с. 16–17). Думку про спорідненість галицько-волинських правителів із боярським родом Дядька розвинув І. Мицько. На основі дослідження синодиків й актового матеріалу він запропонував теорію, відповідно до якої батько боярина Дмитра пошлюбив доньку (або сестру) князя Андрія Юрійовича. Внаслідок цього в Галичині сформувався великий боярський рід, до представників якого можна зарахувати відомі та впливові родини Бибельських, Слонечковичів (Порохницьких) і навіть молдовських Дядьків (Мицько, 2014).

Високе становище при дворі князя Юрія-Болеслава Тройденовича справді найлегше пояснити родинними стосунками з галицько-волинськими володарями. Однак складно уявити, щоби ступінь спорідненості зазначався на печатці. До того ж проти версії про «дядьківство» боярина Дмитра свідчить та обставина, що спадкоємець Романовичів добре знав свій рід. Із загальновідомих грамот князя Юрія-Болеслава знаємо, що він виокремлював постать свого діда – короля Русі Юрія Львовича (†1308). У листі 1325 р. до великого магістра Тевтонського ордену Вернера з Орзельна (Werner von Orseln, голова рицарської конгрегації упродовж 1324–1330 pp.) руський володар писав про прапрадіда Лева і найдорожчого діда Юрія: «*Leo noster atavus, aut Georgius noster avus karissimus*» (Купчинський, 2004, с. 167–170). Відтак у княжій документації канцеляристи Юрія-Болеслава Тройденовича використовували латинську термінологію для позначення родинних стосунків.

Хоча Я. Теговскі звернув увагу на важливий маловідомий документ, внесений до Коронної метрики в 1533 р. Відповідно до тексту, князь Юрій-Болеслав Тройденович разом зі своєю матір'ю княгинею Марією Юрійвною (†1341) підтвердив надання с. Заблотці в Перемишльській землі Ходорові Головачу (Tęgowski, 2009–2010, s. 324–326). Хоча польський дослідник був переконаний про належність Волині до володінь князя Мстислава II Даниловича (Tęgowski, 2009–2010, s. 316–317), існування якого в українській історіографії сприймається як гіпотетичне (Войтович, 2006, с. 502), публікація цього акта стала вагомим відкриттям. Початковий документ, написаний руською мовою, не зберігся. Для цього дослідження важливо, що передача села слугі Ходорові була підтвердженням давнішого рішення, яке ухвалив, зокрема, «*avunculus meus Leo dux*», тобто «дядько мій Лев [Юрійович] князь». Тож при дворі Юрія-Болеслава Тройденовича знали про його рідних дядьків. Якби боярин Дмитро належав до них, у грамотах до магістрів Тевтонського ордену його б також іменували по-латинськи «*Demetrio avunculo nostro*», зберігати руське «дядько» в такому випадку не було потреби. Також не існує підтверджень того, що Романовичі родичалися з боярськими сімействами, тому сумнівно, щоби Дмитро Дядько належав до Романовичів чи був княжим дядьком.

На основі свідчень Яна з Чарнкова родинні мастки боярина Дмитра пов'язують із Перемишльською землею. Ернст Кунік допускав, що впливовий нобіль походив із с. Дмитровичі поблизу сучасної Судової Вишні, яке до кінця XIV ст. належало до Перемишльського замку (Болеслав-Юрій II, 1907, с. 132–133). Зв'язок боярина з цією землею не заперечують і сучасні дослідники, однак підтвердити це актовими матеріалами неможливо. Дослідник родоводів галицького боярства Андрій Петрик дійшов висновку, що Дмитро Дядько – представник давнього роду Дядьковичів, вірних бояр, які виконували функції вихователів-«кормильців» малолітніх Романовичів (Петрик, 2009, с. 35–37). Родоначальником боярської родини, відповідно, був боярин Мирослав, відомий із літопису помічник галицько-волинських князів. Дядьком-вихователем князя Лева Даниловича (†1301), який ще за життя батька володів Перемишльським уділом, був боярин Семен Дядькович, згаданий у літописі як виконавець важливих доручень (Петрик, 2009, с. 37). Цілком можливо, вважає дослідник, Дмитро перебрав воєводство та посадництво в Перемишлі, де є г. Дядьковичі, назва якої підтверджує належність міста до знатного роду (Петрик, 2009, с. 37). Крім того, аналіз документів XIV–XVII ст. дав змогу простежити умовну лінію нащадків Дмитра (Петрик, 2009, с. 39–40). Імовірно походження боярина Дмитра Дядька з Перемишля, однак, залишається припущенням. Якщо він справді був воєводою у цьому місті, то це

однозначно відбулося після 20 жовтня 1335 р., коли у грамоті князя Юрія-Болеслава Тройденевича на цій відповідальній посаді вказаний Грицько Коссачович (Купчинський, 2004, с. 185–186; Паршин, 2018, с. 290). Ще М. Грушевський зауважив, що для особи, яку згадували першою після Галицького єпископа та перед усіма іншими достойниками (зокрема й перемишльським воєводою), це була б занадто низька посада (Грушевський, 1993, с. 431)). Водночас думку Андрія Петрика про боярина Дмитра як про вихователя Романовичів заперечити складно. Ймовірно, що зв'язок із Семеном Дядьковичем справді існував (хоча Михайло Грушевський, окрім сухої згадки, не бачив тут корисної інформації (Грушевський, 1993, с. 431–432)).

Оригінальну лінгвістичну версію запропонував І. Панькевич. Не наводячи історичних доказів, він спробував пояснити слова «детко» чи «датко». Дослідник вважав, що ці слова походять із Закарпатської України – з околиць Берегова та Мараморощини. На такий спосіб позначали займенник «дехто» («де+кто»), який унаслідок метатези трансформувався у Дмитро «Детко» чи Дмитро «Датко». Хоча І. Панькевич не мав доказів існування такої метатези вже у XIV ст., він пропонував приклади польської та сербської мов, де такий процес відомий від XVI ст. (Панькевич, 1928, с. 196). Відповідно коріння боярина варто було шукати у володіннях угорських королів.

Значно обґрунтованішу версію запропонував М. Волощук, насамперед відзначивши важливість королівського листа 1344 р. до «*Comiti Dechk, Capitaneo Ruthenorum*». Історик звернув увагу на можливе походження можновладця («*Dech*» чи «*Desk*») зі слов'янського етнічного середовища угорських комітатів Абауйвар чи Боршод і припустив колишню службу у представників Анжуйської династії, на підставі чого король Людовік I вважав Дмитра Дядька своїм підлеглим (Волощук, 2012, с. 276–277). Щоправда, у наступній великій роботі М. Волощук дещо змінив свою оцінку. Так, важливими стали проаналізовані дані угорських актів початку XIV ст., де неодноразово згадувався «Деск, сина комеса Міки» («*Desk filius comitis Mike*»), який 1315 р. записаний як «*Detk*» (Волощук, 2014, с. 384). Загалом, чимала кількість топонімійних згадок, імен *Dechk*, *Detk*, *Dethk*, *Detkh*, *Dethka* та інших у комітаті Абауйвар дали змогу дослідникові припустити слов'янське походження батьків Дмитра Дядька, імовірно, з колишніх руських поселенців (Волощук, 2014, с. 387). Звертання угорського короля не означало фактичної залежності Дмитра Дядька від нього (Волощук, 2014, с. 384–387).

Тотожність Дмитра Дядька та «*Dechk, capitaneo Ruthenorum*» закріпилася в історіографії, напевно, ще від початку XX ст. (Грушевський, 1993, с. 430–433). Насправді, подібні імена розповсюджені не тільки в Галицькій землі чи Угорщині, а й в інших тогочасних державах. Наприклад, у другій половині XIII ст. згадки про «*Detco*», «*Decco*» разом із синами, «*Tetco*», «*Deczco Laurencii*», «*Detko*», «*Dietko*», «*Dezco*» на сторінках джерел трапляються неодноразово (Паршин, 2018, с. 289). Тому можливо, що «Дядько» та «*Dechk*» – лише збіг, і король Людовік I, імовірно, звертався до котрогось зі своїх підданих, «*capitaneo Ruthenorum*». Водночас непросто визначити, як боярин родом з Угорського королівства зміг збудити ординців на похід проти польського короля в 1341 р. Очевидно, що йшлося про особу, чиї зв'язки зі Степом могли бути тривалішими, ніж прийнято вважати.

З літопису відомо про «Дядьковъ градъ», розташований у Пониззі й відомий унаслідок війн князя та короля Данила Романовича (1201–1264) проти місцевих нобілів – болоховців (болохівських князів?) (Kronika Halicko-Wołyńska, 2017, s. 249–259).

Дослідники вказували на гіпотетичний зв'язок боярина Дмитра з цим містом, але не наводили жодної додаткової аргументації (Болеслав-Юрій II, 1907, с. 132; Петрик, 2009, с. 36; Волощук, 2014, с. 384). На мою думку, потенціал цієї літописної згадки досі не розкрито, і саме «Дядьковъ градъ» можна розглядати прабатьківщиною впливового боярина. Сама собою вказівка на укріплений населений пункт із такою назвою мало що здатна доказати. Водночас прямий зв'язок боярина Дмитра і «Дядьковъ градъ» можна довести, вдавшись до аналізу інших супутніх даних. Зокрема, для визначення родоводу боярства XIV ст. важливим джерелом є втрачений на сьогодні синодик городищенського монастиря (поблизу Нижанковичів біля Самбора у Львівській обл.), який містить згадки про початок відомого роду Бибельських (імовірно, засновників обителі). Синодик, який проаналізував Арістарх Крижанівський та опублікував Михайло Грушевський, починався грамотою зі згадками про сімейне коріння: «Грамота Прокопїина Кудонїєва Сна. Вспомани Гїи Кудина, Глѣба, Марїи, Татїаны, Фрола, Елены, Ирины, Евфимїи, Аврама, Іакова, Анны, Настасїи, Марїи, Василисы, Елены, Стефана, Евстафїа, Агафїи, Евгенїи, Анны, Матѳеа, Лва, Юрїа, Андреа, Сщєно Мїтрополита Петра» (Крижанівський, 1902, с. 8). Ігор Мицько, який актуалізував дослідницьку увагу до цієї втраченої пам'ятки, слушно зауважив, що галицький боярин із рідкісним іменем Кудин жив наприкінці XIII – на початку XIV ст. (Мицько, 2014). Хоча дослідник пропонував своє оригінальне бачення княжої генеалогії Романовичів, наголошував на родинних зв'язках боярина зі згаданими наприкінці тексту Романовичами (Левом, Юрієм та Андрієм), варто погодитися, що існування боярина Кудина підтверджує також те, що у грамоті князя Юрія-Болеслава Тройденовича від 1335 р. згаданий його нащадок, бо документ було завірено «Дмитром Дядьком нашим, Михайлом Єлизаровичем, воеводою Белзьким; Васьком Кудиновичем» (Купчинський, 2004, с. 186; Мицько, 2014). Згадка про Дмитра Дядька та представника роду боярина Кудина не випадкова.

Повертаючись до літописного походу проти болоховців, варто навести ширшу цитату: «Даниль же возьма плѣнь многъ вратиса и пойма грады ихъ Деревичъ Гоубинъ и Кобоудъ Коудинъ Городѣць Божьскыи Дядьковъ приде же Коурилъ печатникъ князя Данила со треими тысащами пѣшець и трьими сты коньникъ и водасть имъ взати Дядьковъ гра^о» (Kronika Halicko-Wołyńska, 2017, s. 250–251). Подібні вказівки на володіння Кудина і Дядька, розташовані поряд, не можуть бути випадковими, як і цілком закономірна згадка про бояр Дмитра Дядька та Васька Кудиновича разом у грамоті 1335 р. Останній, до речі, записаний як суддя княжого двору, що теж вказує на неабиякий вплив.

Очевидно, що йдеться про впливові сімейства, які в середині XIII ст. перебували в опозиції до влади Романовичів, але були переможені та поставлені на службу. «Дядьковъ градъ» було знищено – для цього печатник князя Данила залучив великі як для епохи середньовіччя сили у 3 000 піших воїнів і 300 вершників. Проте зруйнування боярського осідку не означало винищення всього роду. У цьому контексті важливо нагадати, що князь Лев Данилович у час протистояння поручився за іншого болоховця – намісника Бакоти Мілея, відвернувши від нього покарання: «... ѡша Милѣа баскака и приведе Левъ Мѣлѣа вѣдо си и бы^е паки Бакота королева вѣа его потом же сдоумавъ со снѣмъ и вѣпусти и а пороучникъ бы^е Левъ ѡко вѣрною емоу (емоу)» (Kronika Halicko-Wołyńska, 2017, s. 355–356). На підставі цього логічно припустити, що молодший Романович сам чи через своїх бояр мав ближчі контакти з місцевим

нобілітетом, який міг перейти на службу до нього. Серед наближених князя у 1290-х роках бачимо Семена Дядьковича, можливо молодшого представника роду Дядьків. Вірність і служба для Левової гілки Романовичів пояснює, як боярин Дмитро Дядько опинився на почесному місці біля Юрія-Болеслава Тройденевича. Так, наприкінці XIII ст. владу в Галицько-Волинській державі об'єднав князь Лев, після якого правив король Юрій, після смерті якого спадок перейшов до Андрія та Лева Юрійовичів (можливо, Лев загинув швидше). Саме в такому порядку своїх попередників перераховував мазовецький княжич на галицько-волинському престолі у грамотах до великих магистрів Тевтонського ордену. Тож, успадкувавши володіння Романовичів, він також опинився в середовищі їхніх великих бояр.

Також важливо, що літописець ще в 1240-х роках відзначив існування міцних контактів між болохівськими князями й ординцями вже в той час: «... всталили бо ихъ Татарове да имъ врють пшеницю и проса» (Kronika Halicko-Wołyńska, 2017, s. 251). У 1340 р., після вбивства (?) князя Юрія-Болеслава Тройденевича, Дмитро Дядько разом із Данилом Острозьким закликали на допомогу монголів. Можна припустити, що боярину Дмитрові було значно легше запрошувати степовиків зі східних володінь Романовичів, а не з території довкола Перемишльського замку. Поклавшись на давні зв'язки свого роду, він міг організувати необхідну допомогу, щоби здійснити похід на Польщу й опанувати становище після загибелі свого сюзерена.

Пропонована версія походження боярина Дмитра Дядька не заперечує того, що Дядьковичі могли бути княжими вихователями. Можливо, їм також належали певні володіння на заході держави Романовичів. Однак, як встановлено на підставі аналізу галицько-волинської частини Іпатіївського літопису в поєднанні з доступним для XIV ст. актовим матеріалом, впливовий боярин походив із середовища болохівської знаті. Така версія дає змогу пояснити його вагомий статус при дворі князя Юрія-Болеслава Тройденевича та зв'язок із монголами, до яких він звернувся після смерті останнього.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Болеслав-Юрій II: Гонсиоровский, О., Куник, А., Лаппо-Данилевский, С., Линиченко, И., Пташицкий, С., Режабек, И. (сост.). (1907). *Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси. Сборник материалов и исследований, сообщенных*. Санкт-Петербург.

Войтович, Л. (2006). *Княжа доба на Русі: портрети еліти*. Біла Церква: Вид. О. Пшонківський.

Войтович, Л. (2015). *Галич в політичному житті Європи XI–XIV століть*. Львів.

Войтович, Л. (2021–2022). Ще раз про «казімежовську легенду». *Княжа доба: історія і культура*, 15, 147–171.

Волощук, М. (2012). Проблема васальної залежності Дмитра Детька від угорського короля Людовика I. *Княжа доба: історія і культура*, 6, 269–280.

Волощук, М. (2014). «Русь» в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

Грицак, П. (1958). *Галицько-Волинська держава*. Нью-Йорк.

Грушевський, М. (1993). *Історія України-Руси*, 3. Київ: Наукова думка.

Крижанівський, А. (1902). Причинки до історії роду Бибельських зібрані арцибіскупом львівським Яном Прохніцьким. *Записки товариства імені Шевченка*, 48/4. Львів: Накладом Товариства імені Шевченка, 1–12.

- Крип'якевич, І. (1999). *Галицько-Волинське князівство*. Львів.
- Купчинський, О. (2004). *Акти та документи Галицько-волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти*. Львів.
- Мазур, О. (2002). «Demetrius Dedko, provisor seu capitaneus terrae Russiae» (інститут «старійшини» у політичному житті Галицької землі другої чверті XIV ст.). *Семінарії «Княжі часи»*, 14–23.
- Мицик, Ю. (2004). Відомості про Україну XIV ст. в хроніці Яна з Чарнкова. *Матеріал. Історичні студії*, 17, 92–97.
- Мицько, І. (2014). *Дмитро Дядько: генеалогічний етюд*. <https://zbruc.eu/node/28667>
- Панькевич, І. (1928). Кілька уваг до вияснення прізвища боярина і перемиського воєводи Дмитра Детка. *Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергієвича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності*. Київ, 195–196.
- Паршин, І. (2015). Вектори політики князя Юрія-Болеслава Тройденовича до року 1333: між набутиєм та «успадкованим». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 5 (306), 4–10.
- Паршин, І. (2018). *Дипломатія Галицько-Волинської держави: європейські наративи джерел XIII–XV століть*. Львів.
- Петрик, А. (2009). Великий галицький боярин Дмитро Детко та його рід. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 13, 33–44.
- Скоцилас, І. (2011). Галицька митрополія XIV – першої половини XV століть: особливості еkleзіального, правового та суспільного статусу. *Княжа доба: історія і культура*, 4, 246–279.
- Abraham, W. (1904). *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi, 1*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bieniak, J. (2009). Jan (Janek) z Czarnkowa. Niedokończona kronika polska z XIV wieku. *Studia Źródłoznawcze*, 46, 109–143.
- Fejér, G. (Ed). (1833). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, 9. Budae: Typis Typographie Regiae Universitatis Ungaricae.
- Kronika Halicko-Wołyńska (Kronika Romanowiczów). (2017). In D. Dąmbrowski, & A. Jusupović (Eds.), *Monumenta Poloniae Historica. Nova Series*, 16. Kraków; Warsaw.
- Paszkiewicz, H. (1925). *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*. Warszawa: Nakładem Kasy im. Mianowskiego Instytutu Popierania Nauki.
- Tęgowski, J. (2009–2010). Okoliczności wstąpienia na tron halicko-wołyński Piasta mazowieckiego Bolesława Trojdenowica (nieznane dokumenty ruskie z XIV wieku). *Studia Podlaskie*, 18, 313–328.

REFERENCES

- Gonsiorovskii, O., Kunik, A., Lappo-Danilevskii, S., Linnichenko, I., Ptashitskii, S., & Rezhabek, I. (Comps.). (1907). *Boleslav-Yurii II, knyaz vsei Maloi Rusi. Sbornik materialov i issledovaniy, soobshchennikh*. Sankt-Peterburg (in Russian).
- Voitovych, L. (2006). *Kniazha doba na Rusi: portrety elity*. Bila Tserkva: Vyd. O. Pshonkivskyi (in Ukrainian).
- Voitovych, L. (2015). *Halych v politychnomu zhytti Yevropy XI–XIV stolit*. Lviv (in Ukrainian).

Voitovych, L. (2021–2022). Shche raz pro «kazimiezhovsku lehendu». *Kniazha doba: istoriia i kultura*, 15, 147–171 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2012). Problema vasalnoi zalezhnosti Dmytra Detka vid uhorskoho korolia Liudovyka I. *Kniazha doba: istoriia i kultura*, 6, 269–280 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2014). «Rus» v Uhorskomu korolivstvi (XI – druha polovyna XIV st.): suspilno-politychna rol, mainovi stosunky, mihratsii. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV (in Ukrainian).

Hrytsak, P. (1958). *Halytsko-Volynska derzhava*. Niu-Iork (in Ukrainian).

Hrushevskiy, M. (1993). *Istoriia Ukrainy-Rusy*, 3. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Kryzhanivskiy, A. (1902). Prychynky do istorii rodu Bybelskykh zibrani artsybyiskupom Iivskym Yanom Prokhnitskym. *Zapysky tovarystva imeni Shevchenka*, 48/4. Lviv: Nakladom Tovarystva imeni Shevchenka, 1–12 (in Ukrainian).

Krypiakevych, I. (1999). *Halytsko-Volynske kniazivstvo*. Lviv (in Ukrainian).

Kupchynskiy, O. (2004). *Akty ta dokumenty Halytsko-volynskoho kniazivstva XIII – pershoi polovyny XIV stolit. Doslidzhennia. Teksty*. Lviv (in Ukrainian).

Mazur, O. (2002). «Demetrius Dedko, provisor seu capitaneus terrae Russiae» (instytut «stariishyny» u politychnomu zhytti Halytskoi zemli druhoi chverti XIV st.). *Seminarii «Kniazhi chasy»*, 14–23 (in Ukrainian).

Mytsyk, Yu. (2004). Vidomosti pro Ukrainu XIV st. v khronitsi Yana z Charnkova. *Magisterium. Istorychni studii*, 17, 92–97 (in Ukrainian).

Mytsko, I. (2014). *Dmytro Diadko: henealohichniy etiud*. <https://zbruc.eu/node/28667> (in Ukrainian).

Pankevych, I. (1928). Kilka uvah do vyiasnennia prizvyshcha boiaryna i peremyskoho voievody Dmytra Detka. *Yuvileinyi zbirnyk na poshanu akademyka Mykhaila Serhiievycha Hrushevskoho z nahody shistdesiatoi richnytsi zhyttia ta sorokovykh rokoyv naukovoi diialnosti*. Kyiv, 195–196 (in Ukrainian).

Parshyn, I. (2015). Vektory polityky kniazia Yuriia-Boleslava Troidenovycha do roku 1333: mizh nabutym ta «uspadkovanyim». *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 5 (306), 4–10 (in Ukrainian).

Parshyn, I. (2018). *Dyplomatiia Halytsko-Volynskoi derzhavy: yevropeiski naratyvni dzherela XIII–XV stolit*. Lviv (in Ukrainian).

Petryk, A. (2009). Velykyi halytskyi boiaryn Dmytro Detko ta yoho rid. *Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk*, 13, 33–44 (in Ukrainian).

Skochylias, I. (2011). Halytska mytropoliia XIV – pershoi polovyny XV stolit: osoblyvosti eklezialnoho, pravovoho ta suspilnoho statusu. *Kniazha doba: istoriia i kultura*, 4, 246–279 (in Ukrainian).

Abraham, W. (1904). *Powstanie organizacyi Kościoła łacińskiego na Rusi*, 1. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego (in Polish).

Bieniak, J. (2009). Jan (Janek) z Czarnkowa. Niedokończona kronika polska z XIV wieku. *Studia Źródłoznawcze*, 46, 109–143 (in Polish).

Fejér, G. (Ed). (1833). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, 9. Budae: Typis Typographie Regiae Universitatis Ungaricae (in Latin).

Kronika Halicko-Wołyńska (Kronika Romanowiczów). (2017). In D. Dąmbrowski, & A. Jusupović (Eds.), *Monumenta Poloniae Historica. Nova Series*, 16. Kraków; Warszawa (in Ukrainian).

Paszkiewicz, H. (1925). *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*. Warszawa: Nakładem Kasy im. Mianowskiego Instytutu Popierania Nauki (in Polish).

Tęgowski, J. (2009–2010). Okoliczności wstąpienia na tron halicko-wołyński Piasta mazowieckiego Bolesława Trojdenowica (nieznane dokumenty ruskie z XIV wieku). *Studia Podlaskie*, 18, 313–328 (in Polish).

Ilia PARSHYN

PhD (History), Senior Research Fellow

Head of the Department of Medieval History

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0554-1335>

e-mail: iparshyn@yahoo.com

THE BOYAR DMYTRO DYADKO IN HISTORICAL SOURCES AND MODERN HISTORIOGRAPHY

The article examines the figure of boyar Dmytro Dyadko in historiography and historical sources. The reconstruction of individual boyar portraits in the 14th century is quite controversial, since the lack of sources does not allow even a complete reconstruction of the course of political changes. The potential of combining chronicle information and material of charters made it possible to reinterpret certain elements of the history of boyar families in a new way, which led to the generalisation of existing studies and the formation of a new vision of the roots of the boyar family of this outstanding nobleman.

It is known from princely charters of the 14th century that Dmytro Dyadko was mentioned alongside Vasko Kudynovych. Information about the boyar Kudyn is also contained in the synodical book of the Horodyshche Monastery, which is not preserved today. Based on the study of chronicle monuments, it was established that the scribe's report about the «Дядьковъ градъ» was destroyed by order of the Romanovids in the lands of the Bolokhivtsi. «Дядьковъ градъ» was mentioned near the town of Kudyn. The family of Dmytro Dyadko (along with the Kudynovych family) originated from the Bolokhiv region.

Author showed that this proposed version of the origin of boyar Dmytro also does not deny that the Dyadkovychs could have been tutors of the Romanovids and owned some lands in the west of the Galicia-Volhynia State (near Przemyśl Castle). Based on the analysis of the Galicia-Volyn part of the Ipatiev Chronicle and the actual material of the 14th century, the influential boyar came from the Bolokhiv nobility, and his family had long served the Romanovids. It is emphasised that this helps to explain his significant status at the court of Prince Yuriy-Boleslav Troydenovych. After the latter's murder, boyar Dmytro Dyadko, together with Danylo Ostrozkyi, turned to the Mongol khan for help. The paper demonstrated, that given the long-standing contacts of the Bolokhiv residents with the Mongols, it was much easier to carry out such a diplomatic operation from the eastern Romanovids' possessions. Therefore, that the «Horde factor» can also indirectly prove that Dmytro Dyadko belonged to the Bolokhivs.

Key words: Dmytro Dyadko, Prince Yuriy-Boleslav Troydenovych, Galicia-Volyn state, Romanovids, Kudyn, boyars.